

KULTURALNY EKOSYSTEM

SZYMON GAJDA

KULTURALNY EKOSYSTEM

PRAWO I INSTYTUCJE KULTURY
A PRAKTYKA ARTYSTY

Copyright © 2025 by Wydawnictwo BGST

Wszelkie prawa zastrzeżone

Autor

SZYMON GAJDA

Redakcja i korekta

KATARZYNA LITWINOWICZ

Skład i łamanie tekstu

PANDAWER

Projekt graficzny okładki

WERONIKA JAGODZIŃSKA

Nadzór wydawniczy

ADRIAN WOLSKI

Druk i oprawa

DRUKARNIA SOWA

ul. Raszyńska 13, 05-500 Piaseczno

e-mail: sowadruk@sowadruk.pl

www.sowadruk.pl

Wydanie I

Gdańsk, grudzień 2025

ISBN 978-83-978515-0-4

Mecenas książki

Radcowie Prawni
Gajda Tołwiński

Wydawnictwo BGST

ul. Miszewskiego 3/4, 80-239 Gdańsk

e-mail: kancelaria@bgst.pl

bgst.pl

*Pamięci wspaniałych polskich artystów
rzeźbiarzy – profesora Franciszka Duszeńko
oraz jego ucznia Czesława Gajdy*

*Dziękuję radcom prawnym:
Rafałowi Tołwińskiemu i dr Agnieszce Gajdzie
za wsparcie merytoryczne, a Marcie Ellerik –
także za pomysł zatytułowania książki.*

Spis treści

Wstęp.....	13
Część I Instytucje kultury a artysta – zasady gry	17
1. Wprowadzenie do ekosystemu kultury	17
2. Status prawny i funkcjonowanie instytucji kultury	21
2.1. Misja instytucji kultury w świetle ustawy	21
2.2. Organizowanie a prowadzenie działalności kulturalnej.....	24
2.3. Rola organizatora a reżim prawny instytucji.....	27
2.4. Reżim finansów publicznych. Obowiązki i ograniczenia	31
2.5. Misja kultury a formalizm administracyjny.....	36
3. Uzyskiwanie środków na działalność twórczą w Polsce.	38
3.1. Warunki uczestnictwa w programach.....	39
3.2. Kryteria oceny projektów przez komisje.....	41
3.3. Wymogi formalne: dokumentacja aplikacyjna, harmonogram, budżet, umowa.....	43
3.4. Obowiązki beneficjenta: rozliczenie finansowe i merytoryczne, dokumentacja, kontrola, konsekwencje błędów	46
3.5. Wymogi komunikacyjne: informowanie o źródle finansowania, logo, promocja	50
4. Zaplecze dla artysty – materiały, narzędzia, zakwaterowanie i wyżywienie.....	53
4.1. Pobyty twórcze i plenery – wsparcie oferowane artystom.....	53

Spis treści

4.2. Materiały i narzędzia pracy – co mogą finansować instytucje	56
4.3. Narzędzie czy materiał? – wątpliwości na styku sztuki i finansów.....	58
5. Własność dzieł sztuki i prawa autorskie	61
5.1. Autorskie prawa majątkowe w grantach i zamówieniach publicznych	61
5.2. Autorskie prawa osobiste. Ochrona integralności utworu	69
5.3. Spór wokół CSW Zamek Ujazdowski (2022) – czy artysta może zakazać wystawiania swojej pracy?	71
5.4. Protest artystów wobec wystawy w Zachęcie (2023) – granice swobody kuratora a sprzeciw twórców.....	74
5.5. Zmiany w wystawie głównej Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku (2017) – starcie o integralność ekspozycji.....	76
5.6. „Polska Neo-Awangarda” [!] Piotra Uklańskiego – zawłaszczenie cudzych utworów.....	79
5.7. Wnioski z opisanych sporów	82
Część II. Artysta, przedsiębiorca, społecznik, spółdzielca	85
1. Artysta wykonujący działalność osobiście. Aspekty cywilistyczne	89
1.1. Na czym polega osobiste wykonywanie działalności artystycznej	89
1.2. Umowa o dzieło – podstawowa forma współpracy z artystą.....	90
1.3. Umowa o dzieło a umowa zlecenia (umowa o świadczenie usług)	95
1.4. Umowa o dzieło a umowa o pracę	99
1.5. Dlaczego w świecie sztuki dominuje umowa o dzieło.....	103
2. Artysta wykonujący działalność osobiście. Podatki i ZUS.....	106

2.1. Konsekwencje podatkowe umów o dzieło.....	106
2.2. Konsekwencje ubezpieczeniowe (ZUS) i kwestia zdrowia.....	113
2.3. Działalność nierejestrowana – mała skala bez firmy.....	119
2.4. Projekt ustawy o artystach zawodowych	122
3. Artysta jako przedsiębiorca.....	127
3.1. Kiedy artysta musi być przedsiębiorcą.....	127
3.2. Warunki działalności w formie JDG.....	128
3.3. Spółki – ich wady i zalety. Finansowanie dużych przedsięwzięć.....	132
4. Artysta jako działacz NGO.....	138
4.1. Praca społeczna nie jest pracą za darmo	138
4.2. Fundacja – indywidualna misja zorientowana na cele publiczne.....	141
4.3. Stowarzyszenie – demokratyczna wspólnota twórców.....	143
5. Spółdzielnie pracy artystów – wspólnota czy przeżytek?	146
5.1. Czym są spółdzielnie pracy i jak są uregulowane w prawie polskim	146
5.2. Artyści w spółdzielniach pracy – doświadczenia polskie (ARPO, Cepelia i inne przykłady)	149
5.3. Wspólnoty twórcze w Niemczech – aspekty prawno-porównawcze.....	155
5.4. Wnioski – czy model spółdzielni artystycznej ma przyszłość?	160
6. Komitety, zbiórki publiczne, crowdfunding, tokenizacja dzieł sztuki.....	161
6.1. Komitety społeczne i legalne zbiórki publiczne	162
6.2. Crowdfunding w służbie sztuki i kultury.....	165
6.3. Tokenizacja sztuki – od NFT po ułamkową własność dzieł.....	169
6.4. Monetyzacja popularności: od celebrytów do kultury wysokiej.....	175
Zakończenie.....	179

Spis treści

Bibliografia.....	187
Literatura.....	187
Akty normatywne	189
Orzecznictwo	191
Źródła internetowe.....	192

Wstęp

Otoczenie, w jakim działa artysta plastyk, można porównać do złożonego ekosystemu. Tworzą go instytucje publiczne – takie jak: muzea, galerie, teatry, domy kultury, organizacje pozarządowe, nieformalne kolektywy artystyczne – oraz sami indywidualni twórcy. Każdy z tych podmiotów rządzi się nieco innymi prawami, a wszyscy razem funkcjonują w ramach określonych przepisów prawnych i norm finansowych. Ważne jest rozróżnienie między działalnością kulturalną, czyli realizacją zadań publicznych z zakresu kultury, a działalnością twórczą, czyli indywidualną pracą artysty nastawioną na tworzenie dzieł. Działalność kulturalna bywa sformalizowana i obwarowana wymogami prawa, natomiast twórczość artystyczna rządzi się własną dynamiką, kreatywnością i często wymyka się sztywnym regułom. To rodzi pewne napięcie: język sztuki bywa metaforyczny, niejednoznaczny i intuicyjny, podczas gdy język prawa i instytucji jest precyzyjny, proceduralny i pełen definicji¹. Artysta poruszający się między tymi światami nieraz czuje się tak, jakby próbował tłumaczyć swoje wizje na obcy język biurokracji i odwrotnie, gdyż instytu-

¹ Jak słusznie zauważył Ludwig Wittgenstein: *Granice mojego języka wyznaczają granice mojego świata* – L. Wittgenstein, *Philosophical Investigations* [audiobook], Ukemi Audiobooks, Audible by Amazon 2020. Pisząc ten esej, trzeba było podjąć próbę sprostania trudnemu zadaniu połączenia dwóch światów.

cje nie zawsze w pełni rozumieją wolność i nieprzewidywalność procesu twórczego.

Mimo tych różnic obie sfery – sztuka i prawo – muszą ze sobą współpracować. Celem tej części eseju jest przedstawienie zasad gry, jakie obowiązują w relacjach artysty z instytucjami kultury. Omówimy, czym są i jak działają instytucje kultury w Polsce, z czego się utrzymują i jakie mają ograniczenia formalne. Następnie przyjrzymy się możliwościom współpracy artysty z tymi instytucjami – od pozyskania funduszy, przez udział w programach rezydencyjnych i konkursach, po korzystanie z udostępnionej przestrzeni czy materiałów. Wreszcie: poruszę kluczową kwestię własności dzieł sztuki i praw autorskich w kontekście instytucji – tak aby artysta wiedział, na co zwracać uwagę, gdy przekazuje swoje prace do muzeum czy realizuje zamówienie publiczne. Wszystko to postaram się przedstawić przystępnym językiem, nie stroniąc jednak od konkretnych przepisów, aby zbudować most między światem sztuki a światem prawa.

Zdjęcie na okładce książki jest nieprzypadkowe dla omawianego tematu. Przedstawia prof. Franciszka Duszeńko² oraz mojego Tatę – rzeźbiarza Czesława Gajdę – na placu budowy Pomnika Obrońców Wybrzeża, znajdującego się w Gdańsku na półwyspie Westerplatte. Było to jedno z największych przedsięwzięć artystycznych w XX-wiecznej Polsce. Wprawdzie czasy, kiedy powstawało, są poddawane nieustannie słusznej krytyce, jednak nie da się zaprzeczyć, że było ono możliwe dzięki zaangażowaniu aparatu państwa. Pozwolę sobie tylko powtórzyć wielokrotnie opowiadaną przez mojego Ojca anegdotę o I Sekretarzu Komitetu

² Sejm Rzeczypospolitej Polskiej w 100. rocznicę urodzin wybitnego rzeźbiarza, oddając hołd jego dokonaniom artystycznym, ustanawia rok 2025 Rokiem Franciszka Duszeńki, o czym stanowi uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 24 lipca 2024 r. w sprawie ustanowienia roku 2025 Rokiem Franciszka Duszeńki Warszawa, dnia 12 sierpnia 2024 r. poz. 733.

Wojewódzkiego PZPR w Gdańsku Tadeuszu Bejmie, który lubił przebywać w otoczeniu artystów. Miał on w zwyczaju wpadać na plac budowy pomnika i zadawać przyjemne dla uszu rzeźbiarzy pytanie: „No, towarzysze, to powiedzcie: czego Wam trzeba?”. Obecnie jest to oczywiście nie do pomyślenia, choć do tak prostego załatwiania spraw można czasami zatęsknić. Współczesny świat jest znacznie bardziej skomplikowany, a jego znajomość sama w sobie jest sztuką.